

Άγιος Γεώργιος
ε Ηρακλεία

163

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΞ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΟΣ

Ἡ παρατιθεμένη ἐνταῦθα εἰκὼν παριστᾷ ἀνάγλυφον ἐπὶ μέλανος λίθου (1,12×0,64 μ.) εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, προσερχομένην ἐκ τοῦ ὁμώνυμου ναοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Προποντίδος. Ἡ εἰκὼν ἀπόκειται σήμερον ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ Γεωργίου τοῦ Παλαμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, διασωθεῖσα ὑπὸ τῶν προσφώνων Ἑσραῶν.

Ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφίας, παρασχεθείσης εἰς ἐμὲ ὑπὸ τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου» μετὰ τὴν παράκλησιν νὰ δώσω ὁποσοδήποτε ἐπιμετρίαν τινὰ αὐτῆς, παρέχω κατωτέρω ὀλίγας λέξεις, ἐπιφυλασσόμενος νὰ συμπληρώσω τὴν ἐρμηνείαν τῆς εἰκόνης μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ πρωτοτύπου¹⁾.

Ὡς ἐν τῷ φωτογραφικῷ ἀντικελευθέρῳ διακρίνεται, εἰκονίζεται εἰς χαμηλὸν ἀνάγλυφον ἔφιππος πολεμιστῆς. Ὁ λίθος ἔχει προφανῶς ἀποκρουσθῆ εἰς ἀμφοτέρας τὰς μακρὰς πλευράς, οὗτω δ' ἔχουν ἀποκοπῆ: μέρος τῆς κεφαλῆς, τὸ κάτω ἄκρον ἑνὸς τῶν ποδῶν καὶ μέρος τῶν ὀπισθίων τοῦ ἵππου μετὰ τοῦ δεξιοῦ ὀπισθίου ποδός. Ὁ ἵππος παρίσταται βαδίζων ὁ

Θρακ.
ια.
Του Α.
1928
Γεωργίου

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Αἱ παρασχεθείσαι ὑπὸ τοῦ Ἑσραϊκοῦ Κέντρου πληροφορίες εἶναι αἱ ἐξῆς: «Ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἶναι ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμάρου (;) μέλανος ἢ μίγματος, εὐρισκομένη ἐν τῇ ἱερᾷ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Προποντίδος καὶ σεβομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ. Ἐγένετο δὲ ἐν Ἡρακλείᾳ κατ' ἔτος, τὴν 23 Ἀπριλίου, πανήγυρις, προσερχομένων πολλῶν προσκυνητῶν ἐκ τῶν πέριξ, κομιζόντων διάφορα ἀφιερῶματα μεταξύ ἄλλων καὶ ἀρνία πρόβατα ἢ δαμάλεις, τὰ ὅποια καὶ ἐπέρνων ἐμπροσθεν τοῦ ἁγίου. Κατὰ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου πολλοὶ τῶν προσερχομένων εἰς τὴν πανήγυριν Σηλυβρίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβαινον δι' ἀτμοπλοίου εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου ἐπιστρέφοντες αὐθημερόν· καὶ πλοίαρχοι δὲ τῶν νήσων, ἰδίως Ὑδραῖοι καὶ Σπετσιῶται, πολλὰκις, πλέοντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ ἐπιστρέφοντες ἐκεῖθεν, προσωρμίζοντο, ἔχοντες τάξιμον κατὰ τὸν πλοῦν αὐτῶν. Ἡ ἐν λόγῳ εἰκὼν πρὸ 200 σχεδὸν ἐτῶν εὐρέθῃ αὐτομάτως ἐπὶ τινος βράχου εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου εὐρίσκεται καὶ τὸ ἅγισμα τοῦ ἁγίου καὶ μετεφέρθη εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ ὁποῖος κατόπιν μετετρέπη εἰς ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου».

δὲ ἵππεὺς καθήμενος ἐπὶ ἐφιππίου καὶ ἔχων κατ' ἐνώπιον στάσιν, ἐστραμμένον ὅμως τὸν κορμὸν καὶ τὴν κεφαλὴν. Φορεῖ στρατιωτικὸν ἔνδυμα μὲ βραχεῖαν περισκελίδα καὶ χλαμύδα κυμαινομένην ὄλισθεν τοῦ δεξιοῦ ὤμου, ἀμυδρῶς διακρिनόμενην ἢ ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καμπύλη ὑποδηλοῖ πιθανῶς ἀσπίδα (ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς παραστάσεις ἐφιππίων ἁγίων ἐπὶ ἔλεφαντοστῶν). Μεταγενέστεραι ἐπενδύσεις ἀποκρύπτουν τὴν δεξιὰν κνήμην καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, ὅστις ἀρχικῶς δὲν ἐκράτει τὸ προστεθὲν τόξον καὶ βέλος, ἀλλὰ βραχὺ δόρυ πρὸ τοῦ στήθους τοῦ ἵππεως διαγωνίως, φθάνον μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ ἵππος δὲν φέρει (πλὴν τοῦ ἐφιππίου) οὐδεμίαν ἐξάρτησιν καὶ ὅτι ὁ θώραξ καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ ἵππεως δὲν ὑποδηλοῦται διὰ λεπτομερειῶν· οὔτε ἐπιγραφὴ τις ὑπάρχει· πιθανὸν πάντα ταῦτα ν' ἀπεδίδοντο ἀρχικῶς διὰ χρώματος. Ἡ κεφαλὴ ὅλος κατ' ἐνώπιον ἔχει κόμωσιν ἐν εἴδει στεφάνης καὶ περιβάλλεται μὲ μεταγενέστερον ἀργυροῦν φωτοστέφανον.

Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι χονδροειδοῦς ἐργασίας, ἀπομακρύνεται δὲ πολὺ τῆς τεχνιοτροπίας τῶν λοιπῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων. Ὡς εἶναι γνωστόν, τὰ ἐπὶ μαρμάρου, ἔλεφαντοστοῦ, ξύλου κ.λπ. ἀνάγλυφα τὰ παριστώντα σκηναὶς τοῦ εὐαγγελίου καὶ πρόσωπα ἁγίων, Χριστοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῆς Θεοτόκου, ἦσαν λίαν διαδεδομένα πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας, μεμονωμένων δὲ μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος τιθέμενα ἐντὸς τῶν ναῶν: ἐπὶ πεσσῶν, εἰς κόγχας, ἄνωθεν τῶν πυλῶν, εἰς ἀγιάσματα κ.λπ. Πολλὰ παραδείγματα σφύζονται εἰς τὰ διάφορα Μουσεῖα, τὸ Βυζαντινὸν δὲ Μουσεῖον Ἀθηνῶν κατέχει δεκάδα τοιοῦτων. Μεταξὺ αὐτῶν μάλιστα ὑπάρχει καὶ μία ἀνάγλυφος ἐπὶ ξύλου εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου δεομένου τοῦ 14ου αἰ. μὲ ἐπίδρασιν δυτικὴν. Ἔτερον ἐπὶ ξύλου ὁμοίως ἀνάγλυφον τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς αὐτῆς ἴσως ἐποχῆς εὐρίσκεται εἰς ὁμώνυμον ναὸν ἔξωθεν τῆς Καστοριάς. Ἀρχαιότερον τοῦ 10ου αἰῶνος ἐπὶ στεατίτου ἀνάγλυφον τοῦ ἁγίου Γεωργίου στηρίζοντος τὴν δεξιὰν ἐπὶ δόρατος καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ ἀσπίδος, κατέχει ἡ μονὴ Βατοπεδίου τοῦ ἁγ. Ὁρους (βλ. εἰκόνα ἐν Diehl, Manuel d'art byzantin, εἰκ. 316), ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ δὲ μὲ ἄλλας παραστάσεις ἔχομεν τὸ ἀνάγλυφον τῶν ἁγ. Γεωργίου καὶ Δημητρίου εἰς τὸ περίφημον τρίπτυχον τοῦ Harbaville (βλ. εἰκόνα ἐν Diehl ἔ.α. εἰκ. 309). Εἰς πάντα ταῦτα τὰ ἀνάγλυφα ὁ ἁγ. Γεώργιος παρίσταται ἐν στρατιωτικῇ στολῇ, ἀλλ' ἄνευ ἵππου, ὅπως καὶ ὁ ἁγ. Δημήτριος, τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφα ὑπάρχουσιν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει (ἐντοιχισμένον ἐπὶ θεσσαλικοῦ λίθου εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου) καὶ ἐν ἁγ. Μάρκῳ τῆς Βενετίας (βλ. εἰκ. ἐν Wulff, Altchr. und byz. Kunst, εἰκ. 519). Οἱ δύο οὗτοι στρατιωτικοὶ ἅγιοι,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

*'Ανάγλυφος εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐξ Ἡρακλείας τῆς Προποντίδος.

ἐφ' ὅσον γνωρίζω, παρουσιάζονται εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην ἐφιπποὶ ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐν ἀρχαιότερον παράδειγμα εἶναι τὸ ὠραῖον φορητὸν μωσαϊκὸν τοῦ Λούβρου τοῦ 13ου αἰῶνος (ἐν Diehl ἔ.ά. εἰκ. 258), κατὰ δὲ τὸν 14ον αἰῶνα ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα εἰς τοιχογραφίας. Εἰς πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐφιππου, τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου δράκων διαπερῶμενος ὑπὸ τοῦ μακροῦ δόρατος τοῦ Ἁγίου. Ἡ ἔλλειψις τοῦ δράκοντος εἰς τὸ θρακικὸν ἀνάγλυφον, ἡ τεχνοτροπία του καὶ πολλαὶ λεπτομέρειαι ὡς εἶναι : ὁ βαδίζων ἵππος, ἡ κατ' ἐνώπιον στάσις τοῦ ἵππέως, ἡ κόμωσις, ὁ κυμαινόμενος μανδύας, καὶ ἡ στρατιωτικὴ στολὴ μὲ περισκελίδα, σπινδέουν τοῦτο στενωῶς μὲ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ θρακικοῦ ἥρωος ἀρχηγέτου (πρβλ. ἰδίως Νο 38 καὶ 48 τῆς συλλογῆς Σταμούλη ἐν Bull. de corr. hellénique, 1912, σ. 583 κ. ε.).

Θὰ ἠδυνάτο τις μάλιστα ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ υποθέσῃ ὅτι τὸ ἀνάγλυφον εἶναι πράγματι ἐθνικόν, τῶν ἐσχάτων δηλ. ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιτιμβία τις στήλη, παριστώσα ἀφηροποθέντα νεκρὸν (διότι ὁ ἵππος βαδίζει ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ἵππέως κυνηγοῦ Θεοῦ, τὰ παριστάνοντα τὸν ἵππον τρέχοντα), μετατροπεία κατόπιν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς ἀνάγλυφον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ τοῦ λαμοῦ καὶ ἰδίᾳ ἡ ὁμοιωτικὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου πρὸς τὸν τύπον τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων : δὲν ὁμοειδὲς πρόσωπον, ὄφθαλμοὶ ἐντὸς σκιάς, μακρὰ ρίς καὶ μικρὸν στόμα, μὴ ἀναγκάζει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι μᾶλλον ἐγένετο ὑπὸ χριστιανοῦ τεχνίτου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν βαθέως εἰσεχόντων ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν δὲν ἀπαντᾷ εἰς γνωστὰ βυζαντινὰ ἀνάγλυφα ἐπομένως πρέπει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του βυζαντινὰ ἀνάγλυφα ἀλλὰ γραπτὴν εἰκόνα διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου, ἐνῶ διὰ τὸ λοιπὸν σῶμα καὶ τὸν ἵππον θὰ τῷ ἐχρησίμωσεν ὡς πρότυπον ἀνάγλυφον τοῦ ἐγχωρίου Θρακῆς ἵππέως. Ὅτι δὲ ὁ τεχνίτης δὲν προσέθεσε τὸν δράκοντα ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου, ἀφίνει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι δὲν εἶχε διαμορφωθῆ εἰσέτι ὁ τύπος τοῦ ἐφιππου Ἁγίου μὲ τὸν δράκοντα, ὅπως βλέπομεν τοῦτον εἰς μνημεῖα ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ὁ χρόνος ἄρα τῆς κατασκευῆς του πρέπει νὰ τεθῇ πρὸ τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἡ χονδροειδὴς τεχνοτροπία του δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ πλείστα τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων τοῦ 10—12ου αἰῶνος, ἅτινα δεικνύουν πολὺ τεχνικωτέραν ἐργασίαν. Ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων δὲν εἶναι τοσοῦτον ὁμαλὴ· ἐνίοτε μάλιστα ἐπαρχιακὰ ἔργα εἶναι εἰργασμένα κατὰ χονδροειδέστερον ἀκόμη τρόπον, ὡς εἶναι π.χ. τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου ἐν Μ. Χοσιᾶ ἀνάγλυφον τοῦ 12ου αἰῶνος πιθανῶς (βλ. εἰκόνα ἐν Dalton. in Byzantine Archaeology, 1911 σ. 92). Ἀναπαύει τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπί τε τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ἱπποδρόμων καὶ τῶν ἱπποδρόμων ἐν τῷ Βυζαντινῷ ἱππικῷ ἔργῳ ἐπαρχιακῆς τεχνολογίας καὶ ἐπιπέδου χαρακτηρισμοῦ.

Handwritten marginal notes in Greek, including the phrase "Ἁγίου Γεωργίου ἀνάγλυφον" and other descriptive text.

